

УДК 821.161.2.09:929 Нехорошев

*Людмила Різник, Юлія Різник
(Коврай)*

СТЕПАН НЕХОРОШЕВ – ДОСЛІДНИК ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ СКВОРОДИ

Стаття присвячена висвітленню фольклористичної сквородинознавчої праці краєзнавця С.Нехорошева, учителя з Коврая.

Ключові слова: фольклористика, народні перекази про Г.Сквороду, життєпис народознавця.

Статья посвящена изображению фольклористической сквородиноведческой работе краеведа С.Нехорошева, учителя с Коврая.

Ключевые слова: фольклористика, народные воспоминания о Г.Сквороде, биография народоведа.

The article is devoted to finding out folklore work of regional ethnographer S. Nekhoroshev, the teacher from Kovray.

Key words: folklore, folk legends about G.Skovoroda, ethnologist biography.

Степан Степанович Нехорошев за довгі роки життя у матеріальному плані надбав небагато, бо ніколи і не ставив перед собою такої мети. Але водночас він був дуже багатим. Усе життя старий вчитель віддав збиранню і вивченню народної творчості. Фольклористика для нього – найглибша любов, якій він не зрадив за жодних обставин [10, с.110].

Степан Степанович народився 1897 року в місті Черкаси. Батьківщина родини Нехорошевих – Тульська губернія, село Михайлівське. Нехорошеви – кріпаки графа Бобринського, який переселив прадіда Степана Степановича до себе, у Смілу. Батько під час великої повені, рятуючи машинне відділення лісопильні, застудився і помер у 33-річному віці. Залишилося п'ятеро сиріт [2, с.3].

Бувають люди, за зустріч з якими дякуєш долі. Це стосується Віри Федорівни Бубликівської, особи неординарної в усіх планах. Вона і взяла «за сина» шестирічного Степана.

Дочка придворного генерала знайшла в собі мужність порвати зі своїм середовищем, щоб піти в народ – сіяти розумне, добре, вічне. На все життя зберегла юна курсистка гіркий присмак того, не позабутого горя, яке відчувала в серці, повертаючись разом із матір'ю після привселюдного збещування Чернишевському на петербурзькому майдані. А коли проводжали в останню путь Некрасова, Віра Федорівна несла вінок від російських жінок [7, с.1].

Ще один факт: свою знамениту «Курсистку» художник Микола Ярошенко писав з молоді Віри Бубликівської, яка тоді навчалася на педагогічних курсах у Петербурзі. Вона була хрещеницею відомого фольклориста Володимира Даля.

Ось така цікава людина наставляла Степана Степановича в життя, перебувала поруч з ним в юнацькі та більш зрілі роки [1, с.3].

Як дорогий спогад дитинства згадував С.Нехорошев той день, коли Віра Федорівна, тоді ще не названа мати, а просто сусідка, запросила маленького Степана до себе, привела в свою бібліотеку, і запропонувала взяти на згадку книгу.

«Я досі не можу збагнути, чому зупинив свій вибір на товстому томі словника Володимира Даля, а не взяв красиво видані, з яскравими малюнками дитячі книжки, які стояли на полиці», – згадував Нехорошев [1, с.3].

Так прийшов до хлопчика В.Даль, і Степан не розлучався з подарованим словником, присвячуючи години читанню. Так узяв собі Даль у спільники черкаського хлопчину, який теж почав записувати почуті загадки і прислів'я [3, с.3].

Пізніше дізнався Нехорошев, що той словник – подарунок самого Даля, з яким родину Бубликівських зв'язували дружні стосунки; згодом Віра Федорівна вручить своєму вихованцеві перо, яким писав чудовий фольклорист, і Степан Степанович довгі роки зберігатиме дорогу реліквію, поки не вирішить, що її місце в музеї.

Ще один знаменитий спогад дитинства: він з Вірою Федорівною на Чернечій горі в Каневі, а навколо розляглися лани широкополі, і Дніпро, і кручі. І поруч дорога могила, і сивочолий кобзар біля неї співає пісню про батька Тараса, а люди з неприхованим захопленням її слухають.

Коли повернулися додому, вчителька вийняла зі столу гарний зошит, вивела на обкладинці вензелі «Т.Г.Ш.» і урочисто мовила до вихованця: «Ось сюди записуй все, що почуєш про Тараса Шевченка, про заступника народного» [4, с.2].

Перші записи Степан зробив прямо вдома, від дідуся і бабусі, які особисто знали Шевченка, познайомилися з ним, коли поет приїздив у Черкаси. Дідусь, Данило Львович Щепанський, кравець за професією, який обшивав усіх черкаських бідняків, похвалив онука, попросив ручку і написав на останній сторінці: «Слава тобі великий Тарасе, за те, що все життя ніс у собі вогонь негасимої любові до бідних і знедолених» [9, с.4].

У сім років Степан пішов до парафіяльної школи. Одинадцятирічним закінчив Черкаське початкове училище з відзнакою. За роки навчання цікавість до фольклору зростає. Перший зошит був швидко списаним, і настала черга за новими, які теж швидко заповнювалися цікавими розповідями старих людей. Спочатку в орбіту своїх пошуків Степан включав лише знайомих і сусідів, а згодом почав «прочісувати» близькі і далекі квартали, де на нього чекали щасливі відкриття [9, с.4].

У 1915 році закінчив учительську семінарію в Києві, в якій «верховодив» брат Віри Федорівни. Влітку цього ж року став солдатом царської армії 170-го Бузулукського полку. Але після тяжкої хвороби був демобілізований у 1917 році. З 1918 по 1920 рік збирання фольклору не припиняв. Працював у Київській, Полтавській, Чернігівській губерніях вчителем, зібрав унікальну колекцію. Влітку 1920 року Степан Степанович одержує наказ від комісаріату освіти України організувати в селі Безбородьки радянську школу. Тут працював без перерви 2 роки [5, с.6].

У 1922 році новий наказ: організувати радянську школу в селі Каврай-Леваді. «Мені з дитинства прищепили любов до Сковороди. Я добре знав, що Григорій Савич більше п'яти років жив у селі Каврай-1 у пана Томари. А тут на педагогічній конференції я познайомився з вчителькою школи села Каврай-1 Кучміною Марією Іванівною. Вона – енциклопедія по Сковороді. Ось чому я проміняв багате село Безбородьки на бідне, відстале село Каврай. Я мав намір обійти не тільки усі села цього району, але і особисто зустрітись з «стариками», яким за сімдесят. Я говорив з усіма без винятку і кожного запитував: «Що і від кого ви чули про Сковороду?» [6, с.4].

Голова сільської ради Різник Андрій Петрович і голова колгоспу Різник Демид перевезли будинок поміщика Багацького з Гельмязова і побудували школу в Кавраї. Першого вересня 1927 року школу було відкрито [6, с.5].

Спочатку почувався самотнім. Та згодом з'явилися перші друзі: Кузьма «філософ», дід Пилипон, Родіон Івашина. Найзатишніше було у Пилипонів. Сиділи, згадував Нехорошев, вечорами на печі, було мало і ночі для розмов, немов те, що роками зберігалось в пам'яті дідуся, прорвалося і треба спорожнити душу. «Я зразу ж про панів, які жили поблизу Левади, про пана Томару... О, знайоме дідові. І про Сковороду знає. Я такого щастя у Кавраї не чекав» [6, с.6].

Так Степан Степанович зі спогадів старожилів відтворив на папері ті умови життя в Томарі, в яких мусив вчителювати Сковорода. У шкільному музеї Григорія Сковороди села Каврай зберігаються дві збірки рукописів Нехорошева «Про Григорія Савича Сковороду та пана Томару».

Довгими зимовими вечорами, коли сільські дідусі були не зайняті роботою, на чисті аркуші папери рукою Нехорошева слалися рядки за рядками.

Ось запис від Махтея Ціпенка: «Злі Томари були. Не скажу вже, за віщо Сковорода розсердився на Томару. Видно допекли добряче. Забрав своє шмаття і покинув панів. А йти нікуди. Сам як палець. Ото ж узяв та й подався на Нерухівщину. Задумав осісти тамечки. Викопав землянку, вкрив сяк-так, люди принесли що треба. Зажив, як бажав: На волі без панів. Аж ось Томара приходить і просить: «Повернися, Савичу. Уже ніхто тебе не зобидить. Робитимеш, як захочеш». Де там, не згодився. «Краще в землянці, та на волі, ніж у палаці, та в неволі», – каже, Отак і перебивався у землянці – вільний, як птах. Дядьки ходили до нього, а він ходив до дядьків, гомоніли багато – про все. Ніхто не заважав» Сам собі паном став. Хоч бідний, так спокійний» [6, с.29].

Г.Сковорода відчував на собі свавілля панів, та більше уболівав за інших жертв панських забаганок. Красномовним свідченням цього є переказ, записаний Нехорошевим «Обруч із діжки і царський вінець»: «Колись у селі жили Царенки. Хоч вони кудись і виїхали, згадка про них в селі залишилася надовго. Баба Царенків дівчиною прислужувала жінці Томари – була горничною. Дівчина підросла, стала дівкою-квіткою. Вона покохала кучера Івана. Але бариня заборонила навіть думати про парубка, про вінець. Коли дівчина на колінах просила дозвіл на вінець, бариня крикнула: «Не царський вінець тобі на голову, а обруч із діжки». Галя відповіла: «Що хочете кладіть на мою голову, аби звінчали мене з Іваном». Бариня прогнала Івана геть і наказала прислати коваля. Ковалю наказала зняти зі старої бочки, що валяється під конюшнею, іржавий обруч і зробити два вінці для молодих. Зробив коваль два вінці і приніс до барині, а та послала вінці до церкви. Про це дізнався Сковорода. Він поспішив до Переяслава і через знайомого попа знайшов найкращі царські вінці. Ці вінці для дуже багатих молодих. Про ці вінці ніхто не знав. Піп не бачив, коли Сковорода приніс вінці до вівтаря. Під час вінчання Сковорода на блюді виніс вінці для молодих. Піп думав, що бариня передумала і сама прислала царські вінці. Відтоді Івана і Ганну прозвали Царенками» [8, с.4].

Свої фольклорні матеріали С.Нехорошев надсилає до Інституту російської літератури (Пушкінського Дому). Довідка, видана інститутом російської літератури № 338/1 від 17 січня 1963 року свідчить, що в рукописному відділі, починаючи з 1936 року, зберігаються записи антиклерикальних прислів'їв та приказок, описи весільних обрядів в кількості 42207. З листопада 1959 по грудень 1962 року Нехорошев надіслав до Пушкінського дому 2655 записів про поета Т.Г. Шевченка (спогади сучасників, легенди). Ним передано 215 історичних переказів і легенд про І.Мазепу, Г.Сковороду. З 1963 по 1969 рік Інститут поповнився 3566 текстами творів усної народної творчості, які являють собою наукову цінність.

У 1957 році за особливі заслуги в галузі науки фольклористові призначена пенсія місцевого значення. Він продовжує плідно працювати. Поповнює своїми матеріалами краєзнавчі музеї міст Черкас, Канева, Золотоноші. На сьогоднішній день у цих музеях створені окремі фонди С.С. Нехорошева.

Згідно акта прийому № 5 від 15 січня 1982 року, фольклорист передав Черкаському краєзнавчому музею в постійне користування такі предмети музейного значення: історію міста Черкаси (легенди, перекази, спогади сучасників – 539 аркушів), матеріали про Г.Сковороду (495 аркушів), «Жінки – учасниці народовольчого руху» (250 аркушів).

На схилі літ С.Нехорошев проживав у селі Каврай, де його колишні учні вже також стали пенсіонерами. Проживав на утриманні колгоспу «Слава».

«Я щасливий, що при житті визнаний та оцінений вченими. Але я знаю і те, що моє ім'я буде щасливішим від мене» [8, с.4]. Це останній запис у зошиті С.Нехорошева.

Список використаних джерел

1. Айзенберг И. Кризь магічний кристал / И. Айзенберг // Черкаська правда. – 1979. – 4 березня. – № 54. – С. 3.
2. Антонов І. Гомін шкільних років / І. Антонов // Прапор Леніна. – 1969. – 7 жовтня. – С. 2.
3. Жук П. Скарбниця Нехорошева / П. Жук // Радянська Україна. – 1974. – 6 вересня. – С. 3.
4. Лебідь І. Фольклор – скарб народу / І. Лебідь // Черкаська правда. – 1969. – 7 жовтня. – С. 2.
5. Літературний музей Г.С. Сковороди при Каврайській ЗОШ Золотоніського р-ну Черкаської обл. – І. К. № 1. Рукописи Нехорошева С.С. – № 36. – Зошит 1. – 63 с.
6. Літературний музей Г.С. Сковороди при Каврайській ЗОШ Золотоніського р-ну Черкаської обл. – І. К. № 1. Рукописи Нехорошева С.С. – № 36. – Зошит 2. – 118 с.
7. Нехорошев С. Автобіографія / С. Нехорошев. – Б.м., 1972. – 11 с.
8. Нехорошев С. Живий у пам'яті народній / С. Нехорошев // Черкаська правда. – 1972. – С. 4.
9. Пономаренко М. Фольклорист С.С. Нехорошев / М. Пономаренко // Прапор Леніна. – 1971. – 29 квітня. – С. 4.
10. Стадниченко В. Іду за Сковородою / В. Стадниченко. – К. : Криниця, 2002. – С. 109–124.

Стаття надійшла до редакції 31 січня 2011 року